

Akademik Josip Kosor osamdesetgodišnjak

Prof. Ivo Visković

Skoro u isto vrijeme padaju dvije godišnjice: 80-godišnjica života Josipa Kosora, istaknutog pisca i akademika, neumornog putnika i značajnog slikara života svojih domorodaca i stogodišnjica rođenja Frana Mažuranića, autora »Lišća« i »Od zore do mraka« i neobičnog putnika-lutalice, koji je umro u Berlinu godine 1928., baš u času kada je bio naumio, da se vrati u domovinu. Ima dosta sličnosti i u njihovim nemirnim naravima i u temperamentima, a obojica su pripadali razdoblju Moderne, koja je dala Matoša, Vojnovića, Nazora, Šimunovića, Vidrića, Begovića, Ogrizovića i brojne druge pisce.

Josip Kosor se rodio 27. januara 1879. u Trbounju (općina Drniš, kotar Knin). To je vrijeme kada je sveučilišna omladina u znak protesta spalila mađarsku zastavu u Zagrebu pred carem Franjom Josipom i banom Khuenom Hederwarijem i vrijeme gradnje prve uskotračne Željezničke pruge u Dalmaciji na relaciji Split—Sinj. Svoj kršni zavičaj Kosor je reljefno naslikao u noveli »Kako narod propada«: »Selo Trbounje ogrijalo proljetno sunce. Dalekom planinom bljeskutaju se sure stijene kao da su pokrivene zlatnom mrežom mekih sunčevih zraka, iz kojih plije milota, nježnost i toplina, i rekbi ponosna je planina, što se je pokrila tolikim nebeskim zlatom. Iz daljine razliježu se skladni zvuci dvojnice i pjesme čobanove s raznježenom narodnom dušom. Po vrtovima procvalo na gusto bujno bijelo cvijeće bademovo; drhturi nježno u zraku kao da se slatko cjeliva s toplim sunašcem . . . Zelene se polja kao da se po njima razlijeva gipki morski talas, a loze bujnih, krasnih vinograda pupaju tjerane suncem i vlastitim sokom. Iz cijelog čarobnog kraja kao da lijepa, mlada priroda poziva čovjeka, da joj pruži ruku i pođe s njome u život. — U Trbounju teče život sve jednako; nema tu nikakvih životnih promjena osim promjene vremena. Kad bura puše, hladno je svima, kad sunce grije, toplo je svima; kad ponese ljetina, — jedu do sita, a kad nema ništa u polju, nema ni u želucu. Živi tu narod slobodno sam o sebi, u svojim teškim kamenim kućama, pokrivenim pločama, bez tavana i peći; a i šta će im peći, kad pod istim krovom ima zimi mjesta i za stoku, koja ih ogrijeva svojom toplom zduhom. A sloboda je njihova neograničena. Mogu po miloj volji pucati iz starinskih kubura, mogu ako hoće poput medvjeda uzvaljati cijelu planinu kamenja — i ni vlas im ne će pasti s glave! . . . *Osim poreza, lukna, vojništva i trgovačkih dugova, nemaju nikakvih drugih teških obaveza. Ne moraju davati djecu u školu i mučit im pamet, nego čim iskoče iz kolijevke, slati ih u planinu za ovcama i kozama; ne moraju obnašati nikakvih zvanja ni sudjelovati u javnom životu; ne moraju se brinuti za nikakav duševni i materijalni napredak — al'upravo ništa od toga nego samo moraju živjeti slobodno, široko divlje kao u doba pračovjeka!*«

Bijede caruju u dalmatinskom kršu i kao dijete Kosor mora seliti s roditeljima u plodnu Slavoniju, gdje se nastanjuje u selu Otoku kraj Vinkovaca. Tu je Kosor završio osnovnu školu, a kako sam kaže, školu nije ni volio, već bi radije bježao u polja, te ga je više puta otac silom vodio, pa čak i nosio u školu. Njegov najbolji drug iz tog dačkog doba bio je Marko Lombarović, kojega se rado sjeća.

U stvari to je bilo sve redovito Kosorovo školovanje, a otada do danas nastupila je — škola života, jer Kosor je

živio u Otoku do svoje osamnaeste godine, a zatim »gonjen porivom nemira i žeđe za novim doživljajima« — krenuo u Bosnu, gdje je u Tuzli proživio 5 godina, a u 23. godini odlazi on u Zagreb i radi kod advokata Ferdinanda Šaja, koga naziva svojom »dobrom literarnom sudbinom«, jer je u njegovoj kancelariji u godinu dana uspio napisati prve knjige pripovijesti »Optužba«, koju je posvetio Maksimu Gorkom i »Crne glasove« (1905.).

Dakle, Kosor je poput čuvenog crnogorskog vojvode i pisca »Primjeri čojstva i junaštva« — legendarnog Marka Miljanova, — samouk (autodidakt), te se jedino njegovoj sklonosti prema knjizi i ljubavi prema prirodi i malom čovjeku ima zahvaliti, što se probio među najistaknutije pisce toga razdoblja.

No, nemirnog Kosora privlači prostrani svijet, duge željezničke pruge i linije preko Atlantika i Pacifika i on će donekle slijediti u tome Frana Mažuranića, Kosoru je postao uzak Zagreb i žed za putovanjima i novim doživljajima goni ga, da već u 26-oj godini odlazi u Beč u posjet zemljaku Ivanu Meštoviću. Iza Beča živio je kojekuda: u Minhenu, Berlinu, Ženevi, Parizu, Londonu, Moskvi, Petrogradu, Kijevu, Odesi, kao i u Americi, u kojoj je boravio i prošle godine i napisao zbirku pjesama u prozi »Na Pacifiku«, koja je prožeta općečovječanskim duhom.

Kao i Victor Hugo, kao i Romain Rolland, Maksim Gorki, Stefan Zweig i ostali velikani — humoristi, i Kosor, Stari naš Kosor, prekrat mudrostima škole Života, piše ode Čovječanstvu i Svečovjeku: »Divan je kucaj srca Tvog, o mlado Čovječanstvo, što ploviš lađom letećom po horizontu Zorā, neбом Slobode, Mira i Ljubavi . . . u ritmu svemirske, solarne harmonije . . .«

Tako je Kosor pisao 1954. g., a četiri godine docnije u Čileu: »Los Fresnos Vinā del Mar« — Valparaiso, 2 marta 1958. — Zašto smo nemirni? — Jer nikako ne možemo naći središte naše čežnje. Gdjegod se mi približimo oazi naše čežnje, ona bježi dalje. I cio Svemir ne može da mu poda središnju točku. Zato je prostor naša domovina i privlačiva točka tragične čežnje. Mi se moramo siliti na mir i pridružiti kucanje srca da ne biju tako burno, nego da se oni sa talasima šume sprijatelju, sa svime što biva i bitiče. Zato je prostor naša domovina, naša utjeha na svakom mjestu planeta. Svi su ljudi u bitnosti jedan čovjek, a kucaji sviju srca jedan muzikalni nastroj, što bruji i melodiše jednim uzdahom i jednom boli. U jednom vrelu kupaju se sve naše želje i dižu uzdasi za olakšanje od sveukupnog tereta fatuma. Valja uništiti teret zemlje i težu našega srca i mi ćemo postati ptice što lete prostorom, tražeći gnijezdo praživota. Naši su kucaji muzika što uspravljuje od nadbola i otvara vidike u nirvanu, gdje se život liječi od sverane . . . Mi volimo ljude, ali onakove kakve stvara naša čežnja i mašta. Valja natkriliti samoga sebe i skinuti sa sebe pokrov svih inferiornijih svjetova . . .« (Neobjavljeno).

Eto i ovi fragmenti iz Kosorovih rukopisa jasno nam govore, da on nije više samo »slavonski«, »dalmatinski«, »bosanski«, jer je iz tih naših sredina najviše crpio materijal za svoja književna djela, a ni jedino — općejugoslavenski, nego i općečovječanski, jer je on po tom »Welttschmerz-u«, koji izbija iz njegove posljednje faze stvaralaštva, već davno prešao naše okvire.

A jedno je neosporno: da su Miroslav Krleža i Josip Kosor najveći živi dramatici jugoslavenske književnosti, Krležini prvijenci »Legenda« i »Maskerata« pojavili su se istovremeno kada je Kosorova tragedija »Pomirenje« nagrađena Demetrovom nagradom za godinu 1914. Prema tome, Kosor je svojom dramatikom prethodio Krleži i njegovom glembajevskom ciklusu, koji — kakao kaže M. Matković — po literarnoj koncepciji znači ne samo najsnažnije djelo naše moderne literature, nego ujedno i najdragocjeniji doprinos modernoj svjetskoj književnosti«.

Treba odmah naglasiti, da je Krleža imao visoko mišljenje o Kosorovoj dramtici, a ponajprije o njegovu »Požaru strasti«, što se najbolje može vidjeti iz Krležinog predavanja g. 1928. u Osijeku: »Ukoliko se je u okvirima naše sceneske književnosti moglo štogod naučiti, to nije bilo mnogo: nešto retorike kod Vojnovića i nešto simbolizma kod Kosora. Osim Kosorovog »Požara strasti«, čitava naša Moderna nije dala drame . . . «

Kosorov »Požar strasti«, a i »Pomirenje«, kao i Krležine »Glembajeve« takoreći »otkrio« je narodnim slojevima, postavljajući ih na scenu naš najeminentniji redatelj dr. Branko Gavella. Ako već Dubrovačke ljetne igre, odnosno Festival-ski ansambl ne mogu izvesti »Požar strasti« ili koji drugi Kosorov komad, onda bi to moglo učiniti Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, a i kazališta u Osijeku, Dubrovniku

i t. d. Treba li napominjati, da je Kosor prvi i jedini jugoslavenski dramatičar čije je djelo prikazano na stranim jezicima u inozemstvu prije nego li se pojavilo na našem jeziku i na našim pozornicama i da je ujedno Kosor prvi naš dramatik čije su drame prevedene i tiskane na svjetski jezik neposredno iza njihove pojave na našem jeziku?* — Nadamo se, da će najozbiljnije biti razmotrene ove uistinu snažne činjenice i da će Kosorova obljetnica biti dostojno proslavljena u čitavoj našoj zemlji.

Na taj način odužit ćemo svoj dug istaknutom dramatiku i pripovjedaču i pjesniku-umjetniku, čije su kvalitete isticali Stefan Zweig, Stanislav Przybyszewski i Hermann Bahr, pozdravljajući u njegovim djelima »novu elementarnu enuncijaciju prasnijeta, za kojim novi čovjek pohotno čezne kao za mutnim oblacima.«

Ako se tome doda, da se Kosora u toj svečanoj prigodi sjetila i naša najviša naučna ustanova — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vjerujemo da ta činjenica govori više nego sve ostalo.

* Četiri Kosorove drame, a među njima i »Požar strasti«, štampane su godine 1917. u Londonu pod naslovom: »People of the Universe four Serbo-Croatian play by Josip Kosor« (Hendersons 66 Charing Cross Road — London).